



Anarkulov Farrux Avazxanovich,
O'zbekiston Respublikasi Strategik tahlil va istiqbolni
belgilash oliy maktabi mustaqil izlanuvchisi

MEHNAT BOZORIDA ISHCHI KUCHINING TASHKILLASHTIRILGAN EKSPORTINI RIVOJLANTIRISH ASOSIDA IQTISODIY XAVFSIZLIKNI TA'MINLASH

Annotatsiya. Ushbu maqolada mehnat bozorida ishchi kuchi birligini ta'minlashda migratsiya jarayonining o'ri asoslangan, aholining ichki va tashqi migratsiyasiga ta'sir etuvchi omillar tashkil etilgan, mehnat bozorida ishchi kuchining tashkillahtirilgan eksportini rivojlantirish bo'yicha ilmiy asoslangan taktik va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Tayanch so'zlar: iqtisodiy xavfsizlik, mehnat bozori, mehnat migratsiyasi, ichki migratsiya, tashqi migratsiya, ish o'ri, ishchi kuchi eksporti.

Аннотация. В данной статье на основе роли миграционного процесса в обеспечении занятости рабочей силы на рынке труда классифицированы факторы, влияющие на внутреннюю и транспортную миграцию населения, разработаны научно обоснованные предложения и рекомендации по развитию организованного экспорта рабочей силы на рынок труда.

Ключевые слова: экономическая безопасность, рынок труда, трудовая миграция, внутренняя миграция, внешняя миграция, рабочие места, экспорт рабочей силы.

Annotation. This article is based on the role of the migration process in ensuring the employment of labor in the labor market, classified the factors affecting the internal and transport migration of the population, developed scientifically based proposals and recommendations for the development of organized exports of labor in the labor market.

Keywords: economic security, labor market, labor migration, internal migration, external migration, jobs, labor exports.

Kirish. Mehnat bozoridagi yuqori bosimni kamaytirish, talab va taklif miqdorlari o'rtasidagi tafovutni qisqartirish, ortiqcha ishchi kuchini ish bilan ta'minlash va ularning mehnat daromadlariga ega bo'lishiga ko'maklashish maqsadida davlat ishchi kuchi eksporti siyosatini amalga oshiradi.

Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha mehnat migrantlari pul o'tkazmalarining umumiy hajmi 689,4 mlrd AQSH dollarini tashkil etgan [1]. Ishchi kuchini eksport qilishdan eng ko'p daromad oluvchi mamlakatlar o'rtasida Hindiston (79 mlrd AQSH dollar, Xitoy (67 mlrd AQSH

dollar), Meksika (36 mlrd AQSH dollar), Filippin (34 mlrd AQSH dollar) va Misr (29 mlrd AQSH dollar) yetakchilik qiladi [2].

O'zbekiston Respublikasida doimiy aholining 49,4 foizi qishloq aholisining ulushiga to'g'ri keladi. O'zbekistonda mehnat resurslari soni 18666,3 000 kishini tashkil etib, uning 8716,8 000 nafari yoki 46,7 foizi qishloq joylarida yashaydi. Respublikadagi ishsizlarning asosiy qismi (73,4 foizi) qishloq joylariga to'g'ri keladi. Qishloq joylarida ish o'rnlarning yetarli emasligi, ishchi kuchi bahosining arzonligi, qoniqarli mehnat daromadlariga ega bo'lmashligi, yashash sharoitining

pastligi, mutaxassislar bo'yicha ish joylarining kamligi, kasbiy malakasining ish o'rinlariga to'la mos kelmasligi hamda boshqa sabablar **mehnat migratsiyasi va norasmiy ish bilan bandlikni** keltirib chiqarmoqda.

Asosiy qism. Mamlakat ichidagi mehnat migratsiyasi ishchi kuchining qishloqlardan shaharlarga, tuman markazi va shaharchalardan boshqa yirik shaharlarga, bir viloyatdan boshqa viloyatga kabi yo'nalishlarda bo'lishi mumkin. Mehnat migratsiyasining yo'nalishlari ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanishi, joylashishi, iqtisodiyot tarmoqlarining ishchi kuchi bilan ta'minlanganlik hamda aholining turmush darajasidagi tafovutlar bilan belgilanadi.

Mamlakat mintaqalari bo'yicha ichki mehnat migratsiyasi 8,9 foizga tengdir. Ichki mehnat migratsiyasida yirik shaharlar respityentlar (ko'chib kelayotgan aholini qabul qiluvchilar) vazifasini o'tamoqdalar. Xususan, ichki migratsiyaning 70,0-80,0 foizi Toshkent shahri hissasiga to'g'ri kelmoqda.

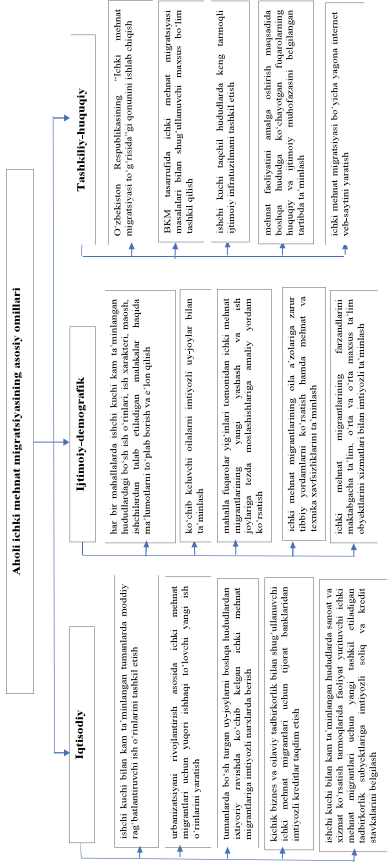
O'zbekistonda **qishloq ichki mehnat migratsiyasi uchun mavsumiylik va takroriylik** xususiyatlari xos. Bu turdagi ishchi kuchi harakatini, asosan, qishloq aholisi (80,5%) vujudga keltirmoqda. Buning asosiy sababi bo'lib **ishchi kuchi taklifining ortishi va ish o'rinlarining yetishmasligi** hisoblanadi. Shuningdek, qishloq ishchi kuchining katta qismi qishloq xo'jaligiga safarbar etilgani hamda mazkur tarmoqdagi

ishlarning mavsumiy xarakteriga egliligi mamlakatda ichki mehnat migratsiyaning kelib chiqishiga sabab bo'ladi.

Aholining ichki mehnat migratsiyasiga **iqtisodiy, ijtimoiy-demografik va tashkiliy-huquqiy xarakterga ega asosiy omillar** bevosita ta'sir etadi (1-rasm).

Aholi ichki mehnat migratsiyasining **asosiy iqtisodiy omillari** tarkibiga boshqa hududlardan ishchi kuchi bilan kam ta'minlangan tumanlarda moddiy rag'batlantiruvchi ish o'rinlarini tashkil etish, urbanizatsiyani rivojlantirish asosida yuqori ishhaqi to'lovchi yangi ish o'rinlarini yaratish, tumanlarda bo'sh turgan uy-joylarni boshqa hududlardan ixtiyoriy ravishda ko'chib kelgan ichki mehnat migrantlariga imtiyozli narxlarda berish, kichik biznes va oilaviy tadbirkorlik bilan shug'ullanuvchi ichki mehnat migrantlari uchun tijorat banklaridan imtiyozli kreditlar taqdim etish, ishchi kuchi bilan kam ta'minlangan hududlarda sanoat va xizmat ko'rsatish tarmoqlarida faoliyat yurituvchi yangi tashkil etiladigan tadbirkorlik subyektlariga imtiyozli soliq va kredit stavkalarini belgilash salmoqli ta'sirga ega.

Ijtimoiy-demografik omil sifatida har bir mahallalarda ishchi kuchi kam ta'minlangan hududlardagi bo'sh ish o'rinlari, ish xarakteri, maosh, ishchilardan talab etiladigan malakalar haqida ma'lumotlarni to'plab borish va e'lon qilish, ko'chib keluvchi oilalarni imtiyozli uy-joylar bilan ta'minlash, mahalla fuqarolar yig'inlari tomonidan ichki mehnat migrantlarining yangi yimbah va ish joylariga ko'zda monidahlarga amaliy yordam ko'rsatish, mehnat migrantlarining o'zlariga zarur tibbiy yordamlarni ko'rsatish hamda mehnat va tashkiliy migratsiyaning jarayonlarini belgilashga ta'im, o'rta va o'rta massas ta'im obyektleri sarmalar bilan imtiyozli ta'minlash



1-rasm. Aholi ichki mehnat migratsiyasining asosiy omillari

Manba: rasm muallif tadqiqotlari asosida tuzilgan.

ichki mehnat migrantlarining yangi yashash va ish joylariga tezda moslashishlariga amaliy yordam ko'rsatish, ichki mehnat migrantlarining oila a'zolariga zarur tibbiy yordamlarni ko'rsatish, mehnat va texnika xavfsizliklarini ta'minlash, migrantlar farzandlarini maktabgacha ta'lim, o'rta va o'rta maxsus ta'lim xizmatlari bilan imtiyozli ta'minlash yetakchi o'rinni egallaydi.

Tashkiliy-huquqiy omillar bu O'zbekiston Respublikasining "Ichki mehnat migratsiyasi to'g'risida"gi qonunini ishlab chiqish, BKM tasarrufida ichki mehnat migratsiyasi masalalari bo'yicha maxsus bo'lim tashkil qilish, ishchi kuchi taqchil hududlarda keng tarmoqli ijtimoiy infratuzilmasini yaratish, mehnat faoliyatini amalga oshirish maqsadida boshqa hududga ko'chayotgan fuqarolarning huquqiy va ijtimoiy muhofazasini belgilangan tartibda ta'minlash, ichki mehnat migratsiyasi bo'yicha yagona internet veb-saytni yaratish hisoblanadi.

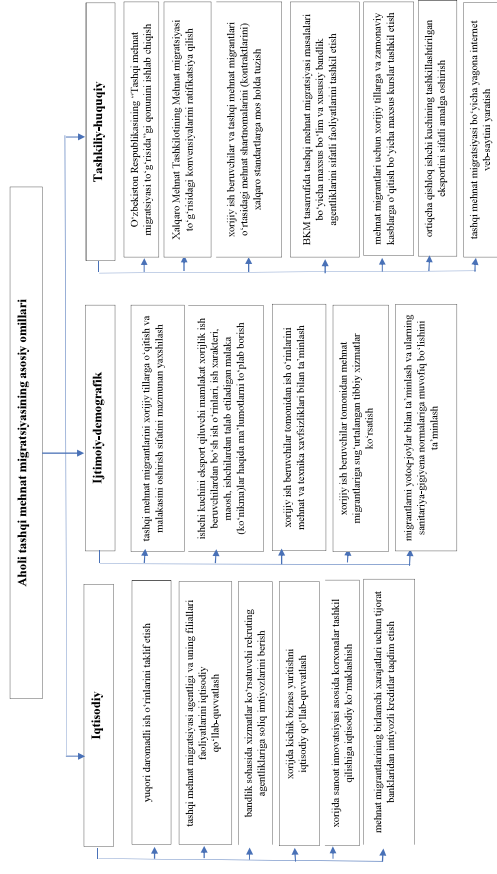
Hozirgi davrda tashqi mehnat migratsiyasining o'zgarishiga **iqtimodiy, ijtimoiy-demografik va tashkiliy-huquqiy xarakterga ega asosiy omillar bevosita ta'sir ko'rsatadi** (2-rasm).

Tashqi mehnat migratsiyasining **asosiy iqtisodiy omillari** yuqori daromadli ish o'rinlarini taklif etish, tashqi mehnat migratsiyasi agentligi va uning

filiallari faoliyatlarini iqtisodiy qo'llab-quvvatlash, bandlik sohasida xizmatlar ko'rsatuvchi rekruting agentliklariga soliq imtiyozlarini berish, xorijda kichik biznes yuritishga va sanoat innovatsiyasi asosida korxonalar tashkil qilishga iqtisodiy yordam berish, mehnat migrantlarining birlamchi xarajatlari uchun tijorat banklaridan imtiyozli kreditlar taqdim etish salmoqli ta'sirga ega.

Ijtimoiy-demografik omil sifatida tashqi mehnat migrantlarini xorijiy tillarga o'qitish va malakasini oshirish sifatini mazmunan yaxshilash, ishchi kuchini eksporti qiluvchi mamlakat xorijlik ish beruvchilardan bo'sh ish o'rnlari, ish xarakteri, maosh, ischilardan talab etiladigan malaka (ko'nikma)lar haqida ma'lumotlarni to'plab borish, xorijiy ish beruvchilar tomonidan ish o'rinlarini mehnat va texnika xavfsizliklari bilan ta'minlash hamda sug'urtalangan tibbiy xizmatlarni ko'rsatish, migrantlarni yotoq-joylar bilan ta'minlash va ularning sanitariya-gigiyena normalariga muvofiq bo'lishini ta'minlash yetakchi o'rinni egallaydi.

Tashkiliy-huquqiy omillar bu O'zbekiston Respublikasining "Tashqi mehnat migratsiyasi to'g'risida"gi qonunini ishlab chiqish, Xalqaro Mehnat Tashkilotining Mehnat migratsiyasi to'g'risidagi konvensiyalarini ratifikatsiya qilish, xorijiy ish beruvchilar bilan tashqi mehnat



2-rasm. Aholi tashqi mehnat migratsiyasining asosiy omillari

Manba: rasm muallif tadqiqotlari asosida tuzilgan.

migrantlari o'rtasidagi mehnat shartnomalarini (kontraktlarini) xalqaro standartlarga mos holda tuzish, BKM tasarrufida tashqi mehnat migratsiyasi masalalari bo'yicha maxsus bo'lim va xususiy bandlik agentliklarining sifatli va qonuniy faoliyatlarini tashkil etish, mehnat migrantlarini xorijiy tillarga va zamonaviy kasblarga o'qitish maxsus kurslarni shakllantirish, ortiqcha qishloq ishchi kuchini tashkilotdoshlik eksporti sifatli amalga oshirish hamda tashqi mehnat migratsiyasi bo'yicha yagona internet veb-saytini yaratish hisoblanadi.

Xorijdan mehnat emigrantlari yuborayotgan pul mablag'lari rivojlanayotgan mamlakatlarda iqtisodiyotning rivojlanishi, aholi **turmush darajasi yaxshilanishida muhim ahamiyatga ega.**

Bugungi kunda ortiqcha qishloq ishchi kuchining tashkilotdoshlik eksporti hukumatlararo kelishuvlar asosida amalga oshiriladi. Mazkur memorandumlarda ishchi kuchini eksport qilish shartlari, ularga beriladigan imtiyoz va kafolatlar, mehnat va yashash sharoitlari hamda mehnatga haq to'lashlar shartlari kelishib olinadi.

Ishchi kuchini eksport qiluvchi mamlakatlarga qo'yiladigan **talablar** quyidagicha:

— aholining 2,0 foizdan ko'prog'i chet elda bo'lsa;

— iqtisodiy faol aholining kamida 1,0 foizi chet elda bo'lsa;

— chet elda ishlayotgan migrantlarning pul o'tkazmalari YMM (Yalpi milliy mahsulot)ning 1,0 foizidan ko'prog'ini tashkil qilsa [3].

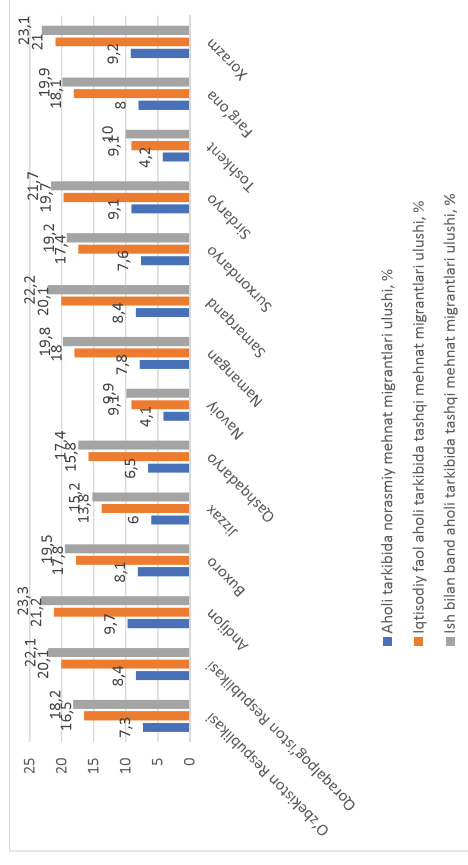
3-rasmdan ko'rinib turibdiki, mehnatga layoqatli qishloq aholisining 7,3 foizi tashqi mehnat migrantlari hisoblanadi. Bu ko'rsatkich Andijon (9,7%), Xorazm (9,2%) va Sirdaryo (9,1%) viloyatlarda boshqa hududlarga nisbatan yuqori.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, respublikada iqtisodiy faol qishloq aholisining 16,5% i, hududlar kesimida esa Andijonda 21,2%, Xorazmda 21,0%, Qoraqalpog'iston Respublikasi va Samarqand viloyatida 20,1%, Namanganda 19,8% i tashqi mehnat migrantlari hisoblanadi.

Tahlillarga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi ishchi kuchini **eksport qiluvchi mamlakatlarga qo'yiladigan talablarga to'liq javob beradi.**

O'zbekiston Respublikasining xorij mamlakatlariga qishloq ishchi kuchini eksport qilishi tufayli quyidagi ijobiy natijalarga erishiladi:

— ishchi kuchi eksporti tufayli respublika milliy daromadiga xorijdan mablag'lar kelib qo'shiladi (respublikamizga jami 6,4 mlrd AQSH dollari, shundan 4,7 mlrd AQSH dollari Rossiyadan kelgan [4]). Bu mablag'lar hisobiga aholi daromadlarini



3-rasm. O'zbekiston Respublikasida ishchi kuchining eksporti ko'rsatkichlari

Manba: O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Международные денежные переводы мигрантов – важнейший источник финансирования развивающихся стран // Бюллетень о текущих тенденциях мировой экономики. сентябрь 2020. – С.7. <https://www.vseimiybank.org/ru/news/press-release/2021/04/08/record-high-remittances-sent-globally-in-2018>
2. Иванюк И.В. Международная трудовая миграция. Учебное пособие. – М: ТБИС, 2005 – С.92.
3. Платежный баланс, международная инвестиционная позиция и внешний долг Республики Узбекистан за 2021 год // <https://cbl.uz>.
4. Как мигранты влияют на экономику США // <https://vtoiripassport.com>.
5. <https://immigrant.today/canada/11590-kanadskie-fertny-nuzhdajutsja-v-inostrannykh-rabochikh.htm>

– mehnat emigrantlarini tahlil qilish va prognoz qilish;

– huquqiy qo'llab-quvvatlash va qonun hujjatlarini tahlil qilish;

– yangi mehnat bozorlarini izlash va qabul qiluvchi mamlakatlar bilan aloqalar o'rnatish;

– mehnat emigrantlarini hisobga olish;

– migrantlarni axborot bilan qo'llab-quvvatlash va h.k.

Ushbu vazifani mavjud agentliklar va xizmatlar funksiyalarini birlashtirgan holda ular yordamida ham hal etish mumkin.

Vakolatli organlarga iqtisodiy mustaqillik berish kerak. Vakolatli organlar faoliyati doirasida yangi mehnat bozorlarini izlash hamda mavjud bozorlarning yangi ehtiyojlarini o'rganish yuzasidan aniq maqsadga yo'naltirilgan faoliyat tashkil etiladi. Muqobil mehnat bozorlari aniqlanadi va yangi migratsion oqimlar shakllantiriladi.

Xalqaro amaliyotga muvofiq o'zbekistonlik mehnat emigrantlari eng ko'p bo'lgan mamlakatlarda O'zbekiston elchixonalarida huzurida vakolatli organing chet eldagi vakolatxonasini tashkil etilishi zarur. Vakolatli organing chet eldagi vakolatxonasiga diplomatik maqomni berish hamda uning faoliyatini migrantlar huquqlarini samarali himoyalashga yo'naltirish.

Bunda alohida hudud va migrantlar ishlayotgan davlatlardagi korxonalar bilan munosabatlarni yo'lga qo'yish ishini tashkil etish hamda mehnat emigratsiyasi sohasidagi xalqaro tashkilotlar bilan samarali hamkorlik qilish mexanizmini barpo etish orqali mehnat migrantlarini tashkiliy to'plash va jo'natish tizimini shakllantirishga yordam ko'rsatiladi.

Ishechi kuchi eksporti bo'yicha vakolatli organ ko'magida o'zbekistonlik mehnat migrantlariga nisbatan yo'l qo'yilgan inson huquqlari buzilishi dalillarini aniqlash va buzilgan huquqlar keyinchalik tiklangan holda har bir aniqlangan fakt bo'yicha zarur choralar ko'rish uchun inson huquqlari bo'yicha vakolatli organing migrantlar ishlayotgan davlatlardagi tegishli tuzilmalari bilan hamkorlik qilish masalalari bo'yicha faoliyati faollashtiriladi.

Qishloq tashqi mehnat migrantlarining salohiyatini rivojlantirish, ularning kasbiy tayyorgarlik darajasi va malakasini oshirishga, ijtimoiy kafolatlarni ta'minlashga, ularning milliy rivojlanish jarayonidagi ishtirokni faollashtirishga yo'naltiriladi.

Ushbu ustuvor yo'nalishni amalga oshirish doirasida qishloq ishechi kuchini eksport qilishgacha tayyorlash tizimi, shu jumladan, sifatli kasbiy o'qitish tizimi tashkil etiladi. Uni shakllantirish uchun fuqarolik jamiyati, donorlar va xususiy sektorning salohiyatini jalb qilgan holda kasb-hunar ta'lim muassasalari, kattalarni o'qitish markazlarining salohiyatidan foydalaniladi. Mamlakat darajasida Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan tasdiqlanadigan chet elga chiqishga tayyorlash yagona interfaol dastur ishlab chiqiladi. Mazkur dastur migrantlarga madaniy ta'lim berish masalalari, til kurslari, sog'liqni saqlash va mehnatni muhofaza qilish masalalari, mehnat bozorida xabardorlik ko'nikmalarini o'z ichiga olishi dardkor. Ushbu ko'nikmalar ham ichki, ham tashqi mehnat bozorlarida ish qidirish uchun foydali. Bundan tashqari, o'quv videokurslari DVD formatida tarqatiladi. Potensial migrantlarni chet elda mehnat qilish bilan bog'liq takkalkchiliklar haqida xabardor qilish tizimini tashkil etish ham muhim jihat hisoblanadi.

Shuningdek, migrantlarni ijtimoiy va tibbiy sug'urtalash hamda ularning oila a'zolariga yordam ko'rsatish tizimini ishlab chiqish lozim. Sug'urtalash tizimini shakllantirishning asosiy prinsipi uning migrantlar uchun iqtisodiy jihatdan jozibadorligini ta'minlashdan iborat bo'lishi lozim. Ushbu ushularni hal etish va optimal modelni tanlash uchun mazkur jarayon ishtirokchilarining keng doirasi bilan maslahatlar tashkil etiladi.

Yaqin kelajakda mehnat (ishechi kuchi)ning tashkillashtirilgan eksporti samaradorligini oshirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim:

- qishloq joylaridan ortiqcha ishechi kuchini tashkillashtirilgan holda eksport qilish bo'yicha xorijiy ish beruvchilar bilan hamkorlik o'rnatish;
- xorijiy ish beruvchilarda mavjud bo'lgan bo'sh o'rinalarga qishloq joylarida ortiqcha ishechi kuchini kasbiy va malakasiga qarab joylashtirish;
- tashqi mehnat migratsiyasiga chiqib ketayotgan shaxslarga xorijda ishga joylashish bilan bog'liq xarajatlarni qoplash uchun mikroqarzarlar va subsidiyalar ajratish;
- mehnat migratsiyasiga chiqib ketayotgan shaxslarning hayoti va sog'lig'ini imtiyozli shartlarda sug'urtalash.

oshirish, yangi ish o'rinalarini barpo etish, ishsizlarni himoya qilish uchun zarur bo'lgan mablag'larga ega bo'lish mumkin;

– migrantlar o'zlarini bilan birga eng zamonaviy bilimlarni, ishlab chiqarishdagi ilg'or tajribalarni, zamonaviy texnologiya va yangi texnikani boshqarishni o'rganib qaytadi;

– xorij korxonalarida mavjud bo'lgan mehnatni tashkil etish, mehnat intizomi, ishlab chiqarish jarayonini boshqarish, umumiy mehnat qilish, zamonaviy bilimlarni egallaydi;

– chet tillarni, mehnat qilish va malaka oshirish usullarini o'rganadi.

Qishloq ishechi kuchi eksportini tashkiliy-institutsional ta'minlashni takomillashtirish, bizning nazarimizda, quyidagi yo'nalishlarda zarur:

– qishloq ishechi kuchi eksportini litsenziyalash asosida mazkur jarayonga birlamchi iqtisodiy birliklar – agrar korxonalarni keng jalb qilish hisobidan qishloq ishechi kuchi eksportini tartibga soluvchi organlar va qoidalar tizimini erkinlashtirish;

– litsenziyalarni yaqqol afzal ko'rishlar usuli bo'yicha taqsimlashdan ularning erkin kim oshdi savdosiga o'tish;

– mamlakatni dunyoda ishechi kuchi migratsiyasini tartibga soluvchi huquqiy va iqtisodiy mexanizmlarga (XMT konvensiyalari, migratsiya bo'yicha xalqaro tashkilotda ishtirok etish va h.k.) imkon qadar jalb qilish;

– marketing tadqiqotlari o'tkazish va qishloq ishechi kuchini eksport qilish hisobidan ishsizlikni yumshatish imkoniyatlarini aniqlagan holda ishsizlik rejalari-prognozlarini tuzish;

– qishloq ishechi kuchi eksportini tartibga soluvchi organlarda konsalting xizmati ko'rsatishni rivojlantirish.

Qishloq joylaridan ortiqcha ishechi kuchi eksportini tartibga solish mexanizmini bozor usullarini kuchaytirish tomonga o'zgartirish lozim. Bizningcha, qishloq ishechi kuchi eksportini tartibga solish mexanizmini yanada takomillashtirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

– agrar korxonalarga qishloq ishechi kuchini eksport qilish huquqini (litsenziyalarni) olish va nomzodlarga chet elda ishlash uchun chiqish huquqini qo'lga kiritish uchun qo'yiladigan talablarni yumshatish;

– valyuta va bank siyosatida imtiyozlar tizimini joriy etish hisobidan qulay migratsiya muhitini shakllantirish (yuqoriroq depozit foizlari, valyuta depozitlarini mol-mulk solig'i va daromad solig'idan ozod qilish, valyuta turiga qarab depozit stavkalarini tabaqalashtirish va h.k.), retsipyent mamlakatlarda O'zbekiston banklari tarmog'ini rivojlantirish, moliyaviy imtiyozlarga ega ichki qarzlardan foydalanish.

Qishloq ishechi kuchi eksportini kengaytirish uchun xalqaro mehnat bozorini izchil o'rganish talab etiladi. Mazkur bozor ishechi kuchi eksport qilinyotgan mintaqaning o'ziga xos iqtisodiy taraqqiyot darajasi bilan tavsiflanadi. Ishechi kuchi eksport qilinyotgan mintaqada quyidagi iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan farqlanishi lozim:

– YIMning real o'sishi 4–7 foizni tashkil etadigan jadal iqtisodiy rivojlanish sur'ati va ishsizlik darajasining 1–2,5 foiz atrofida past ko'rsatkichi;

– yuqori mehnat sig'imli ishlab chiqarishga egaligi va milliy daromadlarda ishaqi ulushi 30–50 foizni tashkil etishi;

– mintaq iqtisodiyotining eksportga yo'nalganligi va joriy operatsiyalar hisobida ijobiy saldoning mavjudligi;

– ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar tannarxining nisbatan pastligi va ularning jahon bozorida talabchanligi;

– qurilish ishlarining yuqori sifat darajasi va YIMda qurilish tarmog'ining 7–12 foizdan iborat yillik jadal o'sish sur'atiga egaligi.

Shuningdek, O'zbekistonda qishloq ishechi kuchi eksportining sezilarli o'sishini ta'minlash uchun yuqoridagi ko'rsatkichlarga ega bo'lgan mamlakatlar monitoringini muntazam olib borish va ular bilan ishechi kuchini eksport qilish yuzasidan hamkorlik aloqalarini o'rnatish talab etiladi.

Bizningcha, qishloq ishechi kuchini eksport qilishning an'anaviy yo'nalishlari (Rossiya, Qozog'iston, Koreya)ni diversifikatsiyalash maqsadga muvofiq.

Qishloq aholisi soni muntazam o'tib borayotgan bir sharoitda mamlakatni iqtisodiy rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish bilan birga ortiqcha ishechi kuchini eksport qilish uchun yangi yo'nalishni – xorijlik yirik agrar ish beruvchilar bilan shartnoma tuzish zarurati paydo bo'lmoqda.

Ortiqcha qishloq ishechi kuchini Rossiya, Qozog'iston va Koreyadan tashqari agrar soha

rivojlangan quyidagi mamlakatlarga eksport qilish tavsiya etiladi:

1. Avstraliya o'z hududiga eng ko'p ishchilarni sig'dira olish imkoniyatiga ega, shunga qaramay, Avstraliyada har kim ham malakali ishini topa olmaydi, chunki bu mamlakat muayyan lavozimlar uchun nomzodlarga katta talablar qo'yadi. Lekin malakasi past ishga joylashish qiyin emas. Bu mamlakat past haq evaziga (Avstraliya o'lchovi bo'yicha) qo'shimcha bilim yoki mahorat talab qilmaydigan ishini bejara oladigan odamlarni mamnuniyat bilan qabul qiladi. Qishloq xo'jaligi, qayta ishlash sanoati, transport, qurilish, bolalarni parvarishlash kabi sohalarida har doim ishchilar yetishmaydi. Shuning uchun Avstraliya agrar ishchi kuchiga ehtiyoj sezadi.

2. AQSH qariyb 90 mln immigratni qabul qilishi mumkin. Bu katta raqamligiga qaramay, Amerikaga turistik yoki hatto o'qish vizasi bo'yicha kelgan chet elliklarning ko'pchiligi o'ziga bo'sh ish joyini topa olmaydi.

Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, mamlakatda migrantlarning 33,5 foizi qishloq xo'jaligi tarmog'ida faoliyat ko'rsatadi [5].

3. Kanada hududi, aholi sig'imi ko'rsatkichi ham boshqa tahlil qilinayotgan mamlakatlar orasida nisbatan yuqori hisoblanadi. Mamlakat qariyb 70 mln immigratni qabul qilishi mumkin. Yuqori ishhaqi, ijtimoiy himoyalanganlik va yashash uchun ruxsat olishning nisbatan osongili tufayli Kanada katta miqdordagi immigratni o'ziga jalb qiladi. Kanada hukumati oxirgi chiqishlaridan birida iqtisodiyotni rivojlantirishda davlat aynan xorijiy ishchi kuchiga umid bog'layotganini ma'lum qilgani bejiz emas.

Mamlakatda agrar mehnatga talab yuqori hisoblanadi. "Sowing the Seeds of Growth" ma'ruzasida ta'kidlanishicha, qishloq xo'jaligida 113,8 000 bo'sh ish o'rni mavjud bo'lib, agar bunday ishchi kuchining yetishmasligi tendensiyasi saqlanib qolsa, jiddiy oqibatlar olib kelishi mumkin [6].

4. Gollandiya dunyoda qishloq xo'jaligi yuqori darajada rivojlangan, taraqqiyot innovatsion tarzda davom etayotgan davlatlardan biridir. Bu mamlakatda hozirgi kunda agrar sohada faoliyat yuritayotgan bir ishbilamon 112 nafar kishini boqadi.

Gollandiyaning YIM 700 milliard dollar bo'lib, aholi jonboshiga 40,7 000 yevroga to'g'ri keladi

va bu sohada ham dunyoning kuchli 10 ta davlati qatoriga kiradi. Mamlakat umumiy yer maydonining 65 foizini qishloq xo'jaligi egallagan. Mamlakatdagi 4,5 million qoramoldan 2,5 million bosh sigir sut ishlab chiqarishga ajratilgan. Yog' yetishtirish bo'yicha Yevropada 5-o'rin, pishloq ishlab chiqarish bo'yicha 4-o'rinida turadi. Mamlakatdagi 1,5 000 gektar issiqxonaning, taxminan, 60 foizi gulchilikka ajratilgan. Agrar soha eksporti bo'yicha mamlakatga meva-sabzavotlar 12 milliard yevro, sut mahsulotlari 5 milliard yevro foyda keltiradi. Hammasi bo'lib qishloq xo'jaligi mamlakatga 85 milliard yevro daromad olib keladi.

Mamlakatda sanoat, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash nihoiyatda rivojlangan. Gollandiya qishloq xo'jaligining deyarli hamma sohalarini bo'yicha innovatsion texnologiyalarni joriy etish borasida dunyo e'tirof qilgan mamlakat hisoblanadi. Ayniqsa, meva-sabzavotchilik, chorvachilik, urug'chilik, yem-xashak ishlab chiqarish, mahsulotlarni saqlash va qayta ishlash, gulchilik sohasida yetakchilik qiladi.

5. Ko'p miqdorda emigrantlarni qabul qiladigan yana bir mamlakat Janubiy Koreya hukumati tomonidan boshlab Janubiy Koreya hukumati tomonidan xorijlik ishchilar amaliyotini o'tkazish dasturi taklif etildi, bunga ko'ra, ular mamlakatda texnik tayyorgarlik hamda qayta tayyorgarlikdan o'tishi mumkin. Biroq "ishlab chiqarish amaliyoti"ning bu tizimi, aslida, rivojlanayotgan mamlakatlardan malakasiz va arzon ishchi kuchi yollashning bir turi bo'lib chiqdi. Bu mamlakatda ishhaqi va aholi jonboshiga to'g'ri keladigan yalpi xalq iste'moli o'sishi, shuningdek, oliy ma'lumotli janubiy koreyaliklarning iflos, mashaqqatli va xavfli ishlarini bajarishni xohlamasligi bilan izohlanadi.

Umuman olganda, Janubiy Koreyada mehnat va hayot sharoitlari Markaziy Osiyodagi (O'zbekiston, Tojikiston, Qirg'iziston) ishchi kuchi uchun Rossiya yoki Qozog'istondagidan o'ziga ko'proq jalb qiladi. Eng avvalo, bu tajovuzkorona munosabat, fobiylar, salbiy fikrlarning yo'qligi va xorijliklarga nisbatan bag'rikengroq munosabat bilan izohlanadi. Koreyaga ishlashga borish markaziy osiyolik "gastarbayerlar"ga o'z yurtida hayotini o'nglab olish, qarindoshlari va yaqinlariga yordam ko'rsatish uchun yetarlicha mablag' olish imkonini beradi.

Shunga qaramay, Janubiy Koreya O'zbekiston Respublikasidan Rossiyadek katta miqdorda

ishchi kuchi qabul qila olmaydi, bu esa bo'sh ish o'rinlarining kvotalari har yili kamayib borayotganligi, shuningdek, hududning populyatsiya sig'imi pastligi bilan tasdiqlanadi. Shunga qaramay, O'zbekiston Respublikasidan Janubiy Koreyaga ishchi kuchi yuborish imkoniyati tashqi hududiy mobillik mehnat resurslarining oqimlarini diversifikatsiyalash zarurligi nuqtayi nazaridan respublika uchun iqtidorli variant hisoblanadi.

Binobarin, o'tkazilgan tahlil ortiqcha ishchi kuchini o'z hududidan "siqib chiqaradigan" va yaqin istiqbolida ham bu maqomni saqlab qoladigan mamlakat sifatida O'zbekiston Respublikasining jahon miqyosidagi holatini ilmiy asoslab beradi. Ayni vaqtda Fors bo'g'ozini mamlakatlarga o'zbek ishchilarini ishlashga yuborish mumkin bo'lgan mamlakatlar sifatida qaramaslik kerak. Rossiyaga kelsak, bu mamlakat (Qozog'iston bilan birga) O'zbekiston Respublikasidagi **ishchilar uchun**

yaqin va uzoq istiqbolda ham eng o'ziga jalb etuvchan mamlakat bo'lib qoladi. Shu tufayli hozirgi vaqtda mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish maqsadlari va vazifalari nuqtayi nazaridan respublika milliy manfaatlariga javob beradigan oqilona migratsiya siyosatini shakllantirishga jiddiyroq ilmiy yondashuvni yaratish talab etiladi. Buning ustiga, mamlakatimiz fuqarolarining ushbu mamlakatlarga haddan ortiq qiziqishi faqatgina vaqtinchalik ishga joylashish istiqboli bilan izohlanmaydi. Shu munosabat bilan boshqa mamlakatda qulayroq sharoitga o'rganib qolganligi yoki yangi oila qurganligi, doimiy va yuqori haq to'lanadigan ishda ishlavotganligi, uy ishlavotgan mamlakat fuqaroligini olganligi, uy / kvartira sotib olganligi, keyinchalik o'z oila a'zolarini doimiy yashash joyiga taklif qilganligi tufayli mehnat resurslarining bir qismi qaytib kelmasligi mumkinligi ham hisobga olish zarur.

O'zbekiston Respublikasi hukumati **ortiqcha ishchi kuchi eksportini arab mamlakatlari**ga qayta yo'naltirish variantini ishlab chiqishi zarur. Bu borada Quvayt, Qatar, BAA mehnat bozorlari imkoniyatlarini o'rganish va tahlil qilish hamda bu davlatlar bilan mazkur yo'nalishda tegishli bitimlar imzolash lozim. Shu munosabat bilan quyidagi tavsiyalarni taklif qilish mumkin:

— 2030-yilgacha mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasi fuqarolar mehnat migratsiyasi milliy strategiyasini ishlab chiqish va qabul qilish;

— demografik vaziyat va mehnat bozoridagi ehtiyojga (shu jumladan, chet mamlakatlarning mehnat bozoridagi ehtiyojiga), ilg'or xalqaro tajribaga muvofiq migratsiya siyosatining doim takomillashtirilishini ta'minlash;

— ishchilar keluvchi mamlakatlarda qonuniy bo'lish va ishga joylashishga ko'maklashish infratuzilmasini kengaytirish zarur. Faqat ishonchli rasmiy servislar (huquqiy, axborot va h.k.) bozordan nomaqbul xizmatlarni surib chiqarishi mumkin. Xususiylarlik agentliklari faoliyati uchun huquqiy maydon yaratish va ishchi kuchi lizingi kabi yangi kadrlar texnologiyalaridan foydalanishni (huquqiy doiralari yaratish asosida) tavsiya qilish zarur;

— ishchi kuchi eksportini hisobga olishning **elektron tizimini joriy etish** va rivojlantirish;

— O'zbekiston Respublikasi hududlarida reintegratsiya qilish markazlarini tashkil etish, qaytib kelgan, chiqarib yuborilgan hamda deportatsiya qilingan ishchilarni ichki va tashqi mehnat bozorida ehtiyoj yuqori bo'lgan kasblarga, shuningdek, ishchi kuchini qabul qiluvchi boshqa mamlakatlar tiliga o'qitish zarur. Keyinchalik xorijga jo'nab ketuvchi mehnat resurslari safiga qo'shilishni xohlovchi maktablarning bitiruvchilarini ham o'qitish kerak;

— xorijda mehnat bozori ehtiyojini, shu jumladan, turli malakatdagi kadrlarga bo'lgan ehtiyojini monitoring qilish va baholashning doim amal qiladigan tizimini yaratish, shuningdek, ishga joylashadigan mamlakatga kerak bo'lgan kasblar ro'yxatini tayyorlash.

Bizning fikrimizcha, ortiqcha qishloq ishchi kuchini eksport qilishdan oldin shu mamlakat mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan **kasblarga va xorijiy tillarga** o'qitish tizimini joriy qilish maqsadga muvofiq. Kasbga o'qitishni quyidagi tuzilmalarda yo'lga qo'yish lozim:

— Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlarda "Ishga marhamat" monomarkazlari;

— Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi tizimidagi kasb-hunarga o'qitish markazlari;

— qisqa muddatli kasb-hunarga o'qitish kurslari;

— nodavlat kasb-hunarga o'qitish muassasalari. Shuningdek, O'zbekistonning barcha hududlarida tashqi mehnat migratsiyasi agentligining vakolatli organlarini tashkil etish lozim.

Vakolatli organlar quyidagi **funksiyalarni bajarishi kerak**: